

De fancyfaireconomie

Lina Avet

Vorige maand zag ik sinds lang nog eens een artikel over consuminderen. 'Downshiften' wordt het tegenwoordig blijkbaar genoemd. Lang geleden of toeval? Of betekent het dat het wat beter gaat met de economie?

Een aantal jaar geleden had ik na de kerstperiode nog een consumptieburn-out, en ik was niet alleen: debatten met onderwerpen als 'wordt zuinigheid de nieuwe trend?' werden her en der georganiseerd. Maar in het najaar van 2008 daverde de economie op haar grondvesten en was vooral ook even het gevoel van onoverwinnelijkheid weg. In volle crisis verdween consuminderen volledig van het toneel, zelfs milieubewuste groeperingen en partijen wijzigden discreet hun discours. Want met een recessie in het land lijkt het bewust minder consumeren een luxeprobleem uit tijden van hoogconjunctuur.

Ben ik, met mijn vast en vrij hoog inkomen, moreel verplicht om extra te consumeren omwille van de lamentabele toestand van de economie en het kwijnende consumentenvertrouwen? Want de consument, dat ben ik. Moet ik mij schuldig voelen? Ik neem trouw elke dag mijn boterhammen mee in plaats van een broodje of het alomtegenwoordige soepje te gaan consumeren.

Maar kijk: de economie krabbelt langzaam terug overeind. Al blijft het een dubbeltje op zijn kant, de euro is nog niet uit de gevarezone. Nog steeds kijken analisten elke maand met spanning uit naar de prognoses van het consumentenvertrouwen. Perceptie is van levensbelang voor onze Westerse economieën/beurzen. Zijn wij bereid om terug tenvolde de centen te laten rollen? Zal het tegen eind 2011 terug *business as usual* zijn?

Misschien zijn er toch een paar lessen getrokken uit de crisis: het besef dat we moeten evolueren naar een duurzame CO₂-arme economie, wordt nu zelfs gedragen door liberale politici. Duurzaamheid is het modewoord van het moment. Maar wat dit is en hoe een duurzame economie er moet uitzien, tja, dat is nog niet zo duidelijk, vaagheid is troef. Het witte konijn dat veelal uit de traditionele hoge hoed wordt gehaald, is hier ontegensprekelijk de groene en kenniseconomie. De ultieme symbiose om onze Westerse levensstijl zonder schuldgevoelens te kunnen aanhouden.

De meeste klassieke economen zien dit als een evolutie binnen de traditionele groei-economie. Terwijl voor vele groenen en anderglobalisten het enige houdbare een *steadystate-economie* is. Maar het welvaart-zonder-groeimodel wordt verguisd door de doorsnee-econoom: wie meer wil uitgeven moet ook meer verdienen. De kloof is diep en wordt er niet kleiner op. De argumenten van beiden zijn begrijpelijk en begrijpbaar maar lijken niet verzoenbaar.

Dringend tijd om eens met andere ogen naar het geheel te kijken. Dat een transitie naar een duurzamere economie broodnodig is, daar zijn we het over eens. Maar dringender en dwingender moeten we ons de vraag luidop durven stellen: kunnen we ons huidig economisch bestel wel omgevormd krijgen, is groen en duurzaam wel verenigbaar met een markteconomie? Wordt het geen tijd om deze heilige koe eens tegen het licht te houden? Moeten we ons de vraag niet stellen: krijgen we de economie terug op de rails, en voor hoe lang deze keer, maar vooral, is het eigenlijk wel wenselijk?

Waar wringt het schoentje? Waarom blijft een echte duurzame economie knoeien in de marge? Klimaat en milieu schreeuwen om een andere aanpak. Alle grote woorden en campagnes ten spijt verandert alleen de verpakking – soms letterlijk. De waarheid is dat onze economie niet zonder een steeds groeiende consumptie kan. Dus de zoektocht naar duurzaamheid stopt daar waar hij tot een verminderde consumptie zou leiden.

Ja maar, zegt u, er wordt toch veel onderzoek gedaan naar verminderd materiaalgebruik, hergebruik van grondstoffen, milieuvriendelijker productietechnieken... Klopt allemaal, alleen worden we verondersteld steeds meer producten te kopen. We zijn verzeild geraakt in een fancyfairsysteem: op het schoolfeest van zijn oogappels spendeert elke ouder royaal aan prullaria, we zijn zelfs bereid onze zelfgebakken taart terug te kopen. Het is gezellig en voor het goede doel doet een mens al eens wat: een school kan altijd wat extra werkingsmiddelen gebruiken. Onze Westerse gedeïndustrialiseerde economie is een uit de hand gelopen fancy fair. We moeten consumeren voor het goede doel:

De waarheid is dat onze economie niet zonder een steeds groeiende consumptie kan. Dus de zoektocht naar duurzaamheid stopt daar waar hij tot een verminderde consumptie zou leiden.

de zorgeconomie. Consumeren is, voor de bemiddelde burger, ver weggedreven van het vervullen levensnoodzakelijke basisbehoeften en helt steeds meer over naar het vervullen van gecreëerde behoeftes. We hebben lightproducten nodig omdat we eigenlijk te veel eten, fitnesscentra om te bewegen. Is mijn matras echt na tien jaar aan vervanging toe, of mijn tandenborstel na drie maand? Ben ik te achterdochtig als ik hier een consumptiemanoeuvere in ontwaar of is de slaapraad echt oprecht bezorgd over onze gezondheid?

Maar wat is nu het probleem, argumenteert u, consumeren is toch gezellig? Ok, we moeten nog werken aan het milieu. Maar dit creëert alleen nog extra jobs. Alleen, in tijden van crisis staat de consument op de rem al dan niet uit noodzaak of eerder uit schrik. We laten ons niet meer gaan op de fancy fair. De kraampjes geraken hun spullen niet meer kwijt. Perceptie is bepalend, realiteit niet altijd doorslaggevend en speculanten doen de rest, in goede maar vooral in kwade dagen, want dan valt er het meest te winnen of te verliezen. Maar wordt het terug beter, als het vertrouwen terug is? Voor de cultuuroptimist is de transitie naar een duurzame economie zowel probleemstelling, uitdaging als oplossing in één. Toegegeven, mij lijkt dat ongebreideld vertrouwen in de menselijke inventiviteit ook wel verleidelijk. Spijtig genoeg haalt de menselijke hybris het te maar al te vaak van de rede. Zelf zie ik een aantal belangrijke zwaktes in ons economisch systeem die een zachte transitie zonder slag of stoot onmogelijk maken. Voor mij zijn de groeiende fragiliteit van onze gedeïndustrialiseerde economie, de impact op het milieu en de afhankelijkheid van lageloonlanden de belangrijkste bedreigingen.

De reus op lemen voeten: de economie wordt steeds fragieler

De economie is geëvolueerd naar een diensteneconomie: het aantal mensen dat tewerkgesteld is voor het voldoen aan de primaire behoeften van de burger wordt steeds kleiner. En eigenlijk moet je daar nog aan toevoegen: vooral het aantal mensen dat in België of Europa is tewerkgesteld. Het menselijk vernuft heeft ons in staat gesteld om met veel minder werknemers dezelfde en soms betere producten te produceren. Vroeger had je een aantal bakkers per dorp, nu bevoorraadt één bakker verschillende dorpen. Al moet gezegd dat er door sommigen met heimwee wordt teruggedacht aan de ambachtelijke bakkerij.

De globalisering heeft ertoe geleid dat een groot deel van de resterende arbeid nu ook nog in lageloonlanden wordt uitgevoerd. De aankoop van een hemd pakweg vijftig jaar geleden bracht hier tewerkstelling in een spinnerij, weverij, naaiatelier en winkel. Nu beperkt de tewerkstelling zich tot de verkoop van datzelfde hemd en de hele logistiek eromheen. Het hemd is weliswaar in verhouding goedkoper, maar voor hetzelfde economisch effect moeten er meer hemden verkocht worden. Spinnerijen en naaiateliers maakten plaats voor logistieke centra.

Het moet gezegd: de gestaag groeiende economie bracht ons een ongekende welvaart en heeft ons sinds de Tweede Wereldoorlog in staat gesteld om een verzorgingsstaat uit te bouwen en deze zorgeconomie blijft nog steeds groeien. Het aantal gesubsidieerde banen in België is sinds 1997 met vijftig procent gestegen, ondertussen 465.000 banen. Ook *De Standaard* blokletterde begin april in de economiepagina's 'Zonder winst, meer groei'. Ondertussen werkt al één Belg op negen bij instellingen en verenigingen zonder winst oogmerk, goed voor vijf procent van het bruto binnenlands product. Deze sector groeide maar liefst zeventig procent sneller dan de hele economie. Zorg is geïnstitutionaliseerd en dat levert veel jobs op.

Maar om het cru te stellen betekent het ook dit: de groep werknemers die het inkomen moet genereren om onze zorgeconomie te sponsoren vermindert. En we moeten eerlijk zijn: onze verzorgingsstaat maakt het net zo aangenaam wonen in ons landje. Worden we ziek, dan is er een uitgebreide ziekteverzekering, onze kinderen worden fantastisch ondersteund op school en krijgen alle kansen waarvan men twee generaties geleden alleen maar kon dromen. Alleen er moet steeds meer geld rollen om het systeem draaiende te houden. De vergrijzing van de bevolking doet daar nog eens een schepje bovenop.

En waar moet dat geld vandaan komen? Onze welvaart/zorg wordt 'betaald' door de consumptie van goederen en diensten. Goederen die veelal in lageloonlanden worden geproduceerd. In de VS wordt het bruto binnenlands product voor 86 procent gevormd door consumptie van ... vooral goedkope Chinese producten. Dat tegenover 40 procent in China, en over de herkomst van die producten moeten we ons niet veel illusies maken.

De diensteneconomie leek het antwoord op die delokalisatie van productiebedrijven: schitterend toch hoe je laaggeschoolden kan tewerkstellen bij poetshulp, strijkcentrales of ramenlappers. Maar in volle crisis werd ook de zwakheid van het systeem blootgelegd: als Arcelor in de Gentse haven tijdelijke economische werkloosheid doorvoert, hebben de onthaalmoeders en poetsvrouwen in de omgeving ook niets meer omhanden. Idem dito voor de consumptie van goederen: mensen consumeren minder in crisistijden uit noodzaak wegens werkloosheid of uit voorzorg. Een *selffulfilling prophecy*?

Hoe afhankelijker we worden van een consumptie- en diensteneconomie, hoe fragieler onze zorgeconomie wordt op lange termijn. Het percentage van het inkomen dat een middenklasser uitgeeft aan levensnoodzakelijke behoeften is beperkt, de rest van de consumptie is *nice to have*. Komt er nog eens bij dat de Westerse landen schulden blijven opstapelen en de rekening voor zich uit schuiven. 'Een piramidespel' noemt Ivan Van de Cloot het, tot iemand zich de vraag stelt of de schulden ooit nog kunnen worden terugbetaald. Er moet dus ook nog eens inkomsten gegenereerd worden om die schuld af te betalen.

Dan toch maar met zijn allen gaan consumeren ?

Kan onze aarde het huidig consumptieritme nog aan?

Het antwoord is hier is overduidelijk: neen. Een nachtmerrie wordt het pas als ook China en India ons consumptieritme zouden bereiken.

Onze ecologische voetafdruk moet tot 10 procent van de huidige gereduceerd worden; en dit betekent niet alleen minder fossiele brandstoffen maar ook het grondstoffenverbruik naar 10 procent van het huidige niveau reduceren. Steven Vroman, de Low Impact Man, slaagde er, ondanks zijn ascetische levensstijl, niet in om zijn voetafdruk te reduceren tot 1,2 ton CO₂ per jaar. Interessant experiment: zelfs als je geen nieuwe spullen koopt, geen auto gebruikt, de kamerthermostaat op 18°C zet ... kom je er nog niet. De meeste commentaren hadden het over de extreme keuzes van Vroman, nergens las ik de voor de hand liggende pijnlijke vraag: wat moeten we dan in godsnaam wel doen? Hoe kunnen we onze levensstandaard handhaven? Kunnen we onze levensstandaard wel handhaven, hebben we dat recht wel?

Politici pleiten voor de groene economie, de kenniseconomie. Wat is dat eigenlijk, een groene economie? Een paar succesverhalen, maar vooral (steeds) meer van hetzelfde met een groen sausje. Een energiezuinige gadget blijft nog altijd een onding dat je eigenlijk niet nodig had. We blazen warm en koud tegelijk. In dezelfde krant vind je artikels over de

ecologische voetafdruk van vliegtuigreizen terwijl in de economiepagina's de teloorgang van de luchtvaartmaatschappijen wordt beschreven en hoe ze terug marktaandeel kunnen winnen. Er is een overproductie aan auto's, maar de auto-industrie zorgt voor veel werkgelegenheid. Zal ik dan toch maar een tweede auto kopen om voor de deur te zetten, want hij is zuiniger?

Het huidig economisch systeem sleurt ons mee in een neerwaartse spiraal. Meer economie betekent momenteel nog steeds meer energieverbruik, meer materiaalverbruik, misschien dan niet in het consumptieland, maar wel in het productieland. Een groei van de economie kan alleen maar door meer en sneller consumeren. Duurzaam, groen?

De bezielers van het *cradle-to-cradleprincipe* (Braungart en Mc Donough) zijn zich heel goed bewust van dit spanningsveld. Zij trekken ten strijde tegen vervuiling, maar ook tegen eco-efficiëntie. Zij beschouwen dit als een schaamlapje, want we moeten streven naar eco-effectiviteit: niet een minder slecht maar een goed ontwerp of *cradle to cradle* (C2C) in plaats van *cradle to grave* of het *afval- is-voedselprincipe*. De heren blijven wel volledig de kaart van de consumptie trekken, zij wijzen het volgens hen typisch West-Europese schuld- en boeteprincipe van de hand. De natuur staat ook voor overvloed. Zonder het expliciet te zeggen, zijn zij er zich ook wel van bewust dat consumptie de motor is van onze zorgeconomie.

Hun grondbeginselen zijn schitterend in hun eenvoud, de idee van een biologische kringloop en technische kringloop verdienen absoluut navolging. Maar ook zij gaan voor lokale grondstoffen en lokale productie. *Cradle to cradle* maakt langzaam wat opgang, maar blijft nog marginaal. Het is voor mij overduidelijk dat een volledige C2C-economie een *conditio sine qua non* is om onze consumptie-economie milieuen klimaatcompatibel te maken. Alle consumptiegoederen herontwerpen volgens het C2C-principe wordt een werk van lange adem en het is nog maar zeer de vraag of het niet al te utopisch zal blijken.

Dan toch maar minder consumeren ?

**Wat is dat eigenlijk, een groene economie?
Een energiezuinige gadget blijft nog altijd
een onding dat je eigenlijk niet nodig had. We
blazen warm en koud tegelijk.**

Wat als er geen lageloonlanden meer zijn?

Wat als alle werknemers ter wereld ongeveer hetzelfde loon krijgen? Ik veronderstel dat er weinigen durven toegeven dat we daar niet naar zouden streven. Gedaan met delocalisatie, in tegendeel, het maakt niet meer uit waar je produceert.

Werkt het dan nog, of is dit net de oplossing? Hoe zal onze economie er dan uitzien: Daar waar nu de loonkost in een product verwaarloosbaar is, wordt dit terug de belangrijkste kost van vele producten? Kunnen we ons dan nog al die gadgets permitteren, elk jaar van gsm wisselen? Zal onze economie er dan terug hetzelfde uitzien

Wat als alle werknemers ter wereld ongeveer hetzelfde loon krijgen? Ik veronderstel dat er weinigen durven toegeven dat we daar niet naar zouden streven.

als vijftig jaar geleden? Of worden wij binnen vijftig jaar de lage loonlanden voor de huidige groeilanden? Wegen de nieuwe afzetmarkten op tegen verminderde koopkracht door stijgende prijzen? Lonen zijn een inzet in de concurrentiestrijd tussen landen, maar bepalen natuurlijk ook de koopkracht.

Martin Khor van de ngo Third World Network zegt in een interview over klimaatpolitiek en wereldeconomie met MO*:'door de financiële crisis zullen exportmarkten in de rijke landen minder groeien. Daarom wordt de creatie van meer binnenlandse vraag in de opkomende landen, en dus ook een betere verdeling van het inkomen, een noodzaak. Als arbeiders hogere lonen krijgen, kunnen ze meer kopen wat ze zelf produceren.'Vreemde uitspraak vond ik dat: hogere lonen enkel om een afzetmarkt te creëren, ik dacht dat we naar welvaart streefden. Maar dat gegeven is niet nieuw, ook Henry Ford gaf zijn arbeiders een hoger loon dan toen gebruikelijk was: want auto's kopen geen auto's.

Het zal nog wel even duren vooraleer de lonen wereldwijd in elkaars buurt komen, maar als onze economie er op zijn zachtst gezegd door wordt beïnvloed, zoniet door de knieën gaat, is het op zijn minst het bestuderen waard.

Veel vragen, weinig zekere antwoorden

En is dit nu een onvoorwaardelijk pleidooi voor een *steady state-economie* of eerder een bekrompen egoïstisch vehikel: 'eigen welvaart eerst'? Op dat laatste wil ik met een krachtig neen reageren; zoals elk weldenkend mens vind ik dat iedereen recht heeft op zijn portie welvaart. Alleen blijven de porties slecht verdeeld en wordt ook de kloof in de rijke landen alleen maar groter.

Kunnen of mogen we ons troosten met de wetenschap dat dankzij onze consumptie-economie er werkgelegenheid is in lageloonlanden ?Dit is een drogreden, zoals daarnet aangetoond, alleen bij laag blijvende lonen blijft het bij ons business as usual. Trouwens, de welvaartsprong na de Tweede Wereldoorlog had het meeste impact en toen was er van delocalisatie nog geen sprake.

Een pleidooi voor de nulgroei-economie dan maar? Ja en neen. De boeken van Peter Tom Jones en Tim Jackson hebben me absoluut overtuigd dat onze aarde een dergelijk ritme niet lang meer kan verdragen. Maar ik begrijp ook de tegenargumenten: stijgende uitgaven vragen stijgende inkomsten, wat je nog kan counteren met dan maar geen stijgende uitgaven. Belangrijk vind ik toch ook wel dat groei een zeer natuurlijk gegeven is voor de mens. Zelfs de initiatiefnemers van LETS (*local exchange and trade system*) komen maar al te graag naar buiten met groeicijfers.

Het wordt tijd om alles eens terug in perspectief te zetten, eens een stap achteruit te zetten. Eén ding lijkt zonneklaar: momenteel moet de maatschappij de economie

draaiende houden, maar economie is geen doel op zich, maar een middel voor meer welvaart. Of zoals de Britse Sustainable Development Commission het verwoordde: 'duurzame economie moet eerder worden beschouwd als een middel om het meer fundamentele doel van een sterke, gezonde en rechtvaardige samenleving die leeft binnen milieugrenzen te bereiken dan als een doel op zich.' Met veel moeite brachten we een sneeuwbal aan het rollen en zetten hem toen op een helling, want dan groeit hij sneller aan, alleen hollen we er nu zelf achteraan. Mooi voorbeeld hiervan is de verlaging van de minimumlonen in Duitsland: het aantal werklozen daalde, maar het aantal armen met een job nam toe. Als een job niet dient om met een aanvaardbare welvaart te leven, waarvoor dan wel. De job helpt de economie, maar niet de mens.

Welk maatschappijmodel is duurzaam? Dematerialisatie lijkt onafwendbaar, maar wat gebeurt er met onze verzorgingsstaat als je werk gaat herverdelen? Wie betaalt dan de gesubsidieerde banen, of moeten we terug af van de geïnstitutionaliseerde zorg en terug naar vrijwilligerswerk? Dan maar het voorbeeld van de Angelsaksische landen volgen: minder staat en dus ook minder kosten en meer responsabilisering? De praktijk spreekt dit tegen: de kloof tussen rijk en arm is er groter dan bij ons, de impact van de crisis groter door de schuldeconomie.

Wij moeten op zoek naar een model dat duurzaam en rechtvaardig is voor mens en aarde en wel iedereen op aarde. Je kan de ontwikkeling geen paar

eeuwen terugdraaien, we moeten de inventiviteit van de mens gebruiken. Er zijn in de geschiedenis al diverse modellen getest. Het communisme lijkt op papier een duurzaam model: verdeelde welvaart, iedereen een job. Maar de theorie heeft schromelijk gefaald: mens en natuur werden als compleet maakbaar beschouwd en er werd aan de intrinsieke aard en eigenheid compleet voorbijgegaan; met alle gekende gevolgen voor mens en natuur. Het kapitalisme pleit dan weer voor de zelfregulerende markt, wat in 2008 dan weer eerder op een zelfdestructie leek.

Ook de consument zelf raakt wat verzadigd, 'been there done that' is een kreet die je toch wat vaker hoort. De bewegingen Slow food en Slow fashion spreken voor zich. Diverse onderzoeken hebben aangetoond dat het gevoel van welbehagen niet blijft stijgen met de materiële welvaart. Meer consumeren hoeft dus niet om ons goed te voelen, maar betere scholen, wegen, gezondheidszorg willen we natuurlijk wel. Net als bij *cradle to cradle* moeten we op zoek gaan naar effectiviteit en niet naar het meer efficiënt maken van het huidige systeem.

Het model moet toepasbaar zijn op de hele wereld. Wat zijn de randvoorwaarden? Laat ons starten met zeven miljard mensen van basisvoedsel te voorzien: wat hebben we nodig aan landbouwareaal, hoe kunnen we dit duurzaam organiseren? We willen voor iedereen basiscomfort, basiszorg, al zullen die definities verschillen van cultuur tot cultuur. De eenheidsworst is absoluut te vermijden. Wat kan het ecosysteem aan? Kunnen we met nieuwe energietechnieken de basiseisen optrekken? Voor een basiswelvaart moet iedereen een aanvaardbaar loon krijgen voor een aanvaardbare job. Andere jobs, dat spreekt, want we moeten van de materiaalconsumptie af. Een arbeidsintensieve economie dus, dat vergt lagere lasten op lonen en (veel) hogere lasten op materialen en energie, en een minder grote kloof tussen lage en hoge lonen. Want willen we onze verzorgingsstaat behouden, dan moet de staat natuurlijk over voldoende middelen beschikken. Producten moeten kunnen hersteld worden in plaats van na korte tijd bij het minste defect op de vuilnisberg terecht te komen. Nu dreigt een herstelling vaak de aankooprijks van een nieuw toestel te overschrijden en dan

Het wordt tijd om alles eens terug in perspectief te zetten, eens een stap achteruit te zetten. Eén ding lijkt zonneklaar: momenteel moet de maatschappij de economie draaiende houden, maar economie is geen doel op zich, maar een middel voor meer welvaart.

is de consument natuurlijk snel overtuigd. Dit vergt een ander uitgangsprincipe, een ander (C2C-) ontwerp en omscholing van mensen, maar vooral een omvorming in de geesten van de mensen.

Dat we dit niet halen vandaag op morgen, is nogal duidelijk. Maar zolang economen, ecologen en politici allemaal het touw naar een andere richting proberen te trekken, komt er van de noodzakelijke transitie niets in huis. We hebben genoeg aangemodderd. Denkers aller landen, verenig u!